

Benedek József–Nagy Egon

Kolozs és Bihar megye etnikai térszerkezetének változása 1966–2002 között

A szerzők – társadalomföldrajz szakos kolozsvári egyetemi oktatók – elemzésük során arra a következtetésre jutottak, hogy az erdélyi szórvány- vagy félszórvány magyarság arányainak és létszámának problémakörét árnyaltabban kell kezelni. Egyértelmű, hogy a szocialista iparosodás és falu-város migráció etnikai vesztesei az első világháború előtt még jórészt magyar többségű városok – 1956-ban még Kolozsvár, Bánffyhunyard, Nagyvárad stb. magyar többségűek, 2002-ben már csak Nagyszalonta és Érmihályfalva. Az eddigi etnikai kutatások figyelmét elkerülte az a tény, hogy létezik egy olyan községcsoportot, ahol a változások a magyarok arányainak kedvező módon zajlottak le. Erre a tényállásra a megfogalmazandó településstratégiáknak is építeniük kell. A vidéki magyarság etnikai térszerkezetének homogenizálása elsősorban a városi peremközségekben és az erőteljesen iparosított községekben ment át jelentésváltozásokon, de a hagyományos magyar etnikai szigeteken (Kalotaszeg, Mezőség) lehatárolhatunk egy olyan község csoportot, ahol a magyarok aránya erősödött.

Romániában az utóbbi száz év során az állam fontos szerepet játszott a társadalmi térszerkezet alakításában. Az állam szervezte meg a társadalom legfontosabb rendszereit, a politikai-adminisztrációs-, a gazdasági- és település rendszert, gyakran a kisebbségek számára hátrányos következményekkel. Ebben a keretben kiemelkedő szerep jutott a földreformoknak (különösen az 1921-es és 1945-ös reformoknak, melyek következtében jelentős román betelepülés történt, elsősorban az Alföld romániai részein), a közigazgatási rendszer újjászervezésének (1968, amelynek során egész sor magyar többségű községet immár román többségű községi egységekbe olvasztottak be), az iparosodásnak, a kollektivizálásnak, a falu-város migrációnak, az interregionális migrációnak, illetve a területrendezésnek, mint térszervező folyamatoknak. A megvizsgált megyékben (Kolozs és Bihar) a fenti folyamatok egyik fontos térformáló hatása a magyar lakosság arányának csökkenése, azaz az etnikai térstruktúra, a magyar szórványok és félszórványok (Kalotaszeg, Aranyosvidék, a Mezőség bizonyos részei és a városok) és az egyetlen nyugat-erdélyi magyartömb (Érmellék) homogenizációja.

A romániai etnikai térszerkezetet meghatározó, fent említett folyamatok közül az elmúlt negyven év alatt kitüntetett szerep jutott a migrációs folyamatoknak. Az 1955–1989-as időszak alatt az erőltetett iparosodás és városodás, valamint a társadalmi homogenizáció jegyében erősen megerősödő falu-város migráció és az interregionális migráció (elsősorban a gyengébben fejlett

és túlnépesedett Moldvából Bánság és Erdély irányába) voltak meghatározóak. Ehhez adódott a hetvenes és nyolcvanas években felerősödő kivándorlási folyamat, amely elsősorban a kisebbségeket érintette: németek, zsidók, magyarok. Az 1989-es rendszerváltás után a migrációs folyamatok szerepe és megnyilvánulási formái megváltoztak: a falu-város migráció reverzibilissé vált, a városra irányuló migráció szelektívvé vált a célvárosok szempontjából: az innovatív és komplex funkciókkal rendelkező nagyvárosok migrációs mérlege pozitív maradt. Felerősödött a kivándorlási tendencia, amely jellegzetes centrum-periféria jelenségeket sejtet: elsősorban a magasabban képzetteket érinti, s a globalizáció és a térségi egyenlőtlenségek fennmaradásának körülményei között erőforrás-elszívó hatást fejt ki. Mindez különösen fontos az erdélyi magyarság számára, tekintettel arra, hogy a kommunista időszakban lezajló migráció hátrányosan alakította át a települési és regionális térszerkezetet, illetve, mint már említettük, az elvándorlás drámai módon érintette és érinti az erdélyi magyarság közép-és hosszútávú érdekeit.

A dolgozat alapvető célja az etnikai térszerkezet változásának elemzése egy olyan régióra kivetítve, amelyet ezek a változások a legdrámaibban érintettek. A vizsgálatot a népszámlálási statisztikára alapozzuk (1956, 1966, 1977, 1992 és 2002¹). Ez kiegészül egyes népmozgalmi adatokkal (természetes szaporulat, migrációs mérleg), amelyek az etnikai térszerkezet változásainak egyes aspektusait támasztják alá. A migráció és természetes szaporulat esetében elemzésünknek a rendelkezésre bocsátott adatsor szabott korlátot, mivel 1970-et megelőzően az adatsorok községi lebontásban hiányosak.

A FALU-VÁROS IRÁNYÚ MIGRÁCIÓ KÉRDÉSEI

A faluról városra való elvándorlás az iparosítás és az urbanizáció egyik leglényegesebb kísérőjelensége. Véleményünk szerint a migráció bizonyos formái, köztük a falu-város migráció is a társadalmi modernizáció következménye és nem fordítva. Alaphipotézisünk, hogy a falu-város migráció alkotta az etnikai homogenizáció legfontosabb tényezőjét. E szempontból fontos megvizsgálni, hogy Kolozs és Bihar megye területén melyek voltak, és hogyan, milyen mértékben hatottak azok a taszító erők illetve azon szívó hatások amelyek a lakosság tömeges vándorlását elindították. Regionális elemzésekre alkalmasabb a *push-pull modell* által nyújtott keret, amely szerint a falu-város migrációt három tényező-csoport hatása váltja ki:

1. Vándorlókat kibocsátó térségekhez kapcsolódó tényezők, jelen esetben az elemzett régiók falvaihoz kötődő tényezők. A falvak irányából ható taszító (push) erők közt legfontosabbak a falusi népesség magasabb népszaporulata és a mezőgazdasági munka gépesítése, amelyek együttesen munkaerő-fölösleget teremtettek a falusi térségben. Ezen kívül fontos szerepet játszott a kollektivizálás is, amely a földelkobzásokkal és a termékbeszolgáltatás rendszerével nagyrészt hozzájárult a parasztság elszegényedéséhez és a földhöz való erős kötődés lazításához;

2. Vándorlókat befogadó térségekhez kapcsolódó tényezők, jelen esetben az elemzett régiók városaihoz kötődő tényezők. A városok felől tapasztalható szívó (pull) hatásokat elsősorban az iparosítás illetve a városokra jellemző magas szintű munkamegosztás nyújtotta munkavállalási

1. A 2002-es népszámlálás adatai csak városok és községek szintjén elérhetőek, ezért a település szintű elemzés 1992-ig terjed.

és kereseti lehetőségek, valamint a lakásépítési programok által támogatott városi életmódmin-ta jelentették;

3. A fenti térség-kategóriák közé ékelődő akadályok, amelyek a közbeeső térségek szerkeze-téhez (elsősorban a kommunikáció és közlekedési infrastruktúra fejlettségéhez), a távolsághoz (nem abszolút értelemben, hanem az idő- és költségegységekben mért relatív távolság formájá-ban), illetve bizonyos normatív keretekhez² kapcsolódnak.

A megvizsgált időszak első felében (1970–1989) mindkét térségben az államilag ellenőrzött szocialista modernizáció és fejlesztés során kialakult pozitív tényezők dominálnak, amelyek a migrációt ösztönzik. Pontosabban a termelési kapcsolatok és a gazdasági tevékenység típusok közötti arány változása új társadalmi pozíciók kialakulását eredményezte, elsősorban a városok-ban. Ezek betöltése a falu-város migráció alapvető tényezőjét alkotta, amely nem csak területi, lakhelyváltoztatással járó migrációt jelentett, hanem ugyanakkor egy társadalmi mobilitási for-mát is alkotott. Ennek eredményeként a primér, agrár szektorból a nem-agrár szektorok fele irányuló mozgással a szereplők új társadalmi pozíciókat foglaltak el, elsősorban az ipar és szol-gáltatások területén. Kiegészítésül hozzá kell fűznünk, hogy a társadalmi mobilitás 1989 előtt nagy mértékben államilag ellenőrzött folyamat volt, a vezető társadalmi pozíciókat gyakran nem egyéni képességek, hanem társadalmi származás és ideológiai álláspont alapján foglalták el. Ez arra utal, hogy a területi mobilitást nagymértékben az állam irányította, bizonyos prio-ritások alapján. Sandu (1984) szerint a falu-város migrációt elősegítette az azonos társadalmi csoport-hoz tartozó egyének azon tendenciája, hogy területi proximitásban helyezkedjenek el. Ezen tendenciát a munkafolyamatban (és egyéb tevékenységekben is) megnyilvánuló együttmű-ködési szükséglettel, a termelési eszközök koncentrációs tendenciájával és a munka tárgyának jellegzetességével magyarázza, amihez mi még hozzáfűzzük a történetileg kialakult területi mun-ka- és funkciómegosztási folyamatot. Mindezen jellegzetességeknek megfelelően társadalmi csoportváltáskor azonnal és feltétlenül jelentkezik a migráció folyamata is. A szocializmusban az új társadalmi pozíciókat egyrészt a gazdasági tevékenységek közötti arányok változtatásával hozták létre, azaz a szocialista rendszer fejlesztési politikájával, amelynek három alapvető pont-ja volt: iparosítás, kiegyensúlyozott városhálózat kiépítése (urbanizáció) és kollektivizáció. Az első kettő szívó hatást fejtett ki és a városokban jelentkezett, az utóbbi a falvakban megjelenő taszító hatásként érvényesült.

A szocialista urbanizáció és az iparosodás legfontosabb szakasza Romániában 1965 és 1990 közt zajlott le, viszont a gazdaságilag fejlett megyékben, köztük Kolozs és Bihar megyében is, az iparosodás folyamata beindult már az ötvenes években, és arra a munkaerőre alapozott, amely az 1962-ben lezárult kollektivizálás következtében vidéken nem talált munkavállalási lehetőséget.

1966-ban Kolozs megye városainak migránsvonzási indexe D. Sandu (1984) számításai szerint 6, nagyon közel a tradicionális városi és ipari vonzásközpontok értékeihez (Brassó 8, Hunyad 9, Temes 7), míg Bihar megye esetében ezen mutató értéke – 2. Tehát a Kolozs megyei városok,

2. Ezek lehetnek jogi normák, amelyek például a nyolcvanas években korlátozták a zárt nagyvárosokba irányuló letelepedést, felduzzasztva a peremközségek lakosságát, vagy lehetnek kulturális normák. Az utóbbiak esetében pl. I. Livezeanu jelzi, hogy a két világháború közötti időszakban a román elit egy része lehetőleg tartózkodott az „idegen kultúrájú” erdélyi nagyvárosokba költözni. A szocialista regionális politika eredményeként a kulturális normák szerepe, legalábbis az etnikai vonatkozásúak szerepe a románság szempontjából teret veszített.

elsősorban Kolozsvár, tekintettel a régióközponti szerepkör által biztosított fejlesztési impulzusokra, bevándorló központokként működtek. A bevándorlók elsősorban a saját megye, illetve a szomszédos megyék területéről érkezett: Szilágy, Beszterce-Naszód, Máramaros és Maros. Bihar megye mint bevándorló-kivándorló egység működött (Sandu fogalomhasználata), területéről az elvándorlók két fejlettebb megye fele irányultak: Arad és Temes. 1977-ben a helyzet bizonyos mértékben átértékelődik, elsősorban az új közigazgatási felosztást követően, amikor kisebb, 1968-at követően közigazgatási funkcióval felruházott ipari központok a vidéki vándorlási áramlatok egy részét lekapcsolták: Zilah, Nagybánya, Beszterce. Ezzel Kolozs megye városainak vonzási indexe 4-re csökkent, messze elmaradva a már említett bevándorlási egységektől (Brassó 13, Temes 9), míg Bihar megye értéke nem változott.

AZ ETNIKAI TÉRSZERKEZET VÁLTOZÁSA KOLOZS MEGYÉBEN

A megvizsgált időszakban (1966-2002) a Kolozs megyei magyarság aránya folyamatosan csökkent. Ahogy az 1. táblázat adatai is bizonyítják, a fogyási folyamat már hamarabb, a trianoni határmegvonás után beállt. Ez nem csak a magyar és egyéb népcsoportok természetes szaporulata közötti különbséggel magyarázható, hanem az első világháború után kialakult új interregionális migrációs folyamatokkal is, amelyek következtében a román adminisztráció kiépítése céljával 1918-1940 között számos regátbéli (óromániai) érkezett Erdélybe. Ezt követte a szocialista iparosítás során érkezett óromániaiak csoportja (1948-1989). Varga E. Árpád szerint (1998) 1945-1992 között a Kárpátokon túlról 800-900 000 bevándorló érkezett Erdélybe, nagy része 1945-1977 között (630 000). Mindezek ellenére a „nem erdélyiek“ aránya Kolozsváron és Nagyváradon messze elmarad más erdélyi és bánági városok helyzetétől, amelyek a szocializmusban a nagy népességfőléssel rendelkező és gazdaságilag elmaradott moldvai és olténiai régiókból érkező munkavállalók kedvelt célállomásává váltak: Brassó, Nagyszeben, Temesvár és Arad. 1977-ben Kolozs megye lakosságának 4,4%-a, Bihar megye lakosságának 3,7%-a származott a Regátból, de Brassó megyében 33,2%, Hunyad megyében 23,4% (id.). 1992-ben a kép nem módosul jelentős mértékben.

A magyarok abszolút száma az 1977-es népszámlálásig növekedett, az ezt követő időszakban viszont erősen csökkent, ami maga után vonta a magyarok arányának legerőteljesebb csökkenését is. Tulajdonképpen az utolsó időszak (1977-2002) ugyanakkor egy fordulópont is, amelynek legfontosabb eseménye, a rendszerváltás (1989), az elvándorlásnak (elsősorban Magyarországra irányába) tömeges jellegű kölcsönzött.

Év	Összesen	Román	Román (%)	Magyar	Magyar (%)	Egyéb	Egyéb (%)
1930	475 533	295 684	62,2	139 467	29,3	40 382	8,5
1956	580 344	400 772	69	163 836	28,2	15 736	2,8
1966	629 746	456 041	72,4	164 543	26,1	9 162	1,5
1977	715 507	532 543	74,4	171 431	24	11 533	1,6
1992	736 301	571 275	77,6	146 186	19,8	18 827	2,6
2002	702 755	557 891	79,4	122 301	17,4	22 563	3,2

1. táblázat. Kolozs megye etnikai szerkezetének változása az első világháború után.

Ha megvizsgáljuk a magyarok számának alakulását településkategóriák szerint (2. és 3. táb.), jelentős különbségeket észlelhetünk: míg 1930 és 2002 között a vidéki lakosság aránya csekély csökkenést szenvedett (3,3%), addig a városi lakosság aránya több mint a felére csökkent. Az erőteljes csökkenési tendencia már 1956 után kimutatható, ami a szocialista iparosodás és városiasodás más régiókhoz viszonyított korai kezdetére utal. Nyilván nem határolhatunk el egyetlen tényezőt, amellyel a fenti változásokat magyarázhatnánk. Egyértelmű, hogy a városi etnikai térszerkezet változtatása nem lehetett egy önálló cél (etnicizáló álláspont), mint ahogy nem elfogadható a semleges vagy technikai álláspont sem, miszerint a Kolozs megyei városok etnikai struktúrája megközelíti a megye etnikai szerkezetét, tehát az iparosodás és kollektivizálás eredményeként bekövetkező falu-város migráció mintegy természetesen járult hozzá a jelenlegi etnikai struktúrák kialakulásához. Szerintünk a valóság ötvözi a két fent említett álláspontot: az iparosodás, kollektivizáció, falu-város migráció általános társadalmi jelenségek voltak Romániában, de a jelentős magyar lakossággal rendelkező erdélyi városokban nyilván mindezen folyamatok ugyanakkor az etnikai térszerkezet megváltozásának eszközeivé is váltak. Nem csupán a számok és arányok változása alakult hátrányosan a magyar közösség számára, hanem a betöltött társadalmi pozíciók is. A társadalmi térben, különösen 1977 és 1992 jelentős hatalmi elmozdulások történtek, a magyarok Kolozs megye városaiban fokozatosan kiszorultak a vezető funkciókból. Tulajdonképpen a városok a románosodás színtereivé váltak, amit az alábbi táblázatok adatai is alátámasztanak: míg vidéken a románok és magyarok létszáma azonos mértékben csökkent 1956 és 1992 között (-31,3% illetve -30%), addig a városokban a magyarok száma lényegesen kisebb mértékben (2,2%) növekedett mint a románoké (194,6%).

Év	Összesen	%	Román	Román (%)	Magyar	Magyar (%)	Egyéb	Egyéb (%)
1930	163 516	34,4	62 309	38,1	72 572	44,4	28635	17,5
1956	238 602	41,1	130 972	54,9	97 891	41	9739	4,1
1966	296 247	47	188 460	63,6	102 193	34,5	5593	1,9
1977	398 883	55,7	281 310	70,5	111 814	28	5787	1,5
1992	496 563	67,4	385 915	77,7	100 020	20,1	10628	2,2
2002	472 622	67,2	380 660	80,5	80 681	17,1	11281	2,4

2. táblázat. A Kolozs megyei városi települések etnikai szerkezetének változásai.

Év	Összesen	Román	Román (%)	Magyar	Magyar (%)	Egyéb	Egyéb (%)
1930	312 017	233 375	74,8	66 895	21,4	11747	3,8
1956	341 742	269 800	78,9	65 945	19,3	5997	1,8
1966	333 499	267 581	80,2	62 350	18,7	3569	1,1
1977	316 624	251 233	79,3	59 617	18,8	5746	1,9
1992	239 738	185 360	77,3	46 166	19,2	8199	3,5
2002	230 133	177 231	77,0	41 620	18,1	11282	4,9

3. táblázat. A Kolozs megyei vidéki települések etnikai szerkezetének változásai.

A fokozatosan elrománosodó városok problémaköre már közismert, éppen ezért a további elemzést azon községekre irányítottuk, ahol a magyarok aránya 1966 és 1992 között jelentős mértékben megváltozott. Az elemzés során érdekes eredményre jutottunk: egy sor vidéki település magyar lakosságának aránya növekedett. A probléma több szempontból is nagyobb figyelmet érdemel:

- Kolozs megyében, akárcsak más sziget- és szórvány vidéken, mind a magyar lakosság aránya, mind abszolút száma is általánosan csökkenő tendenciát mutat. A jövőbeli településstratégiák kiépítése szempontjából fontos tudnunk, hogy hol és miért alakultak ki az általános trendtől eltérő jelenségek;

- Az etnikai statisztikák politikailag rendkívüli módon felértékelődtek, különösen két határérték rendelkezik jelentős hatalmi és gyakorlati jelentőséggel: a min. 50% biztosíthatja (nem kötelezően, de rendszerint) egyik vagy másik etnikai csoport hatalmi pozícióját a helyi adminisztrációban, míg a 20%-os határérték bizonyos kisebbségi jogokat biztosít, mint pl. az anyanyelv használata hivatalos helyeken, vagy olyan szimbolikus értékű jogokat, mint a településhelynevek lefordítása és kifüggesztése.

Kolozs megye 80 városa és községe közül az 1966-os népszámláláskor 56-ban a magyarok aránya elérte az 5%-ot. 1992-ben 53 városon és községben él minimum 5% magyar, 2002-re viszont ez a szám már 50-re süllyed. Ebben az időszakban Magyarfrátán, Páncélsehen, Járavizén (1992-ig), Apahidán, Kackón és Szinden (2002-ig) a magyarok aránya 5% alá süllyedt, ami kihangsúlyozza a kis magyar etnikai szigetek általános beolvadási trendjét. 1966 és 2002 között a legmagasabb aránycsökkenés három városban – Kolozsvár (-22,5%, maximális negatív érték), Dés (-14,3%) és Bánffyhunad (-18,6%)- és két vidéki településen – Harasztos (-19,2%) és Szentmihályfalva (-18,4%) – észlelhető. Ezt követi egy olyan csoport, ahol a csökkenés mérsékelt, de folyamatos (-3% és -8% között): a többi város (Szamosújvár, Torda és Aranyosgyéres) illetve egy sor vidéki település: Egeres, Kisbács, Bonchida, Szászfenes, Gyalu, Mócs, Gyeke, Aranyoslóna, Szind, Járavize és Borsaujfalva. Míg a városok esetében már megvizsgáltuk a változások mozgatórugóit, feltevédik az a kérdés, hogy vidéken is ugyanazon tényezők érvényesültek-e. A válasz: részben igen, és itt azokra a községekre gondolunk, ahol jelentős ipari fejlesztés történt, mint pl. Egeresen, ahol 1956-ben regisztrálták először az Egeresből kivált Egeresi Gyártelepet, amely ugyan vegyes lakosságú, de a román lakosság növekedési ritmusa 1966 és 1992 között (103%) jóval meghaladta a magyarokét (24,5%), ezzel viszont átalakultak a településen (1966-ban 38% magyar, 1992-ben 26%) és a községen belüli arányok is. Ehhez a helyzethez az is hozzájárult, hogy az 1992-es népszámlálási statisztikában első alkalommal nagyobb számban megjelenik a cigány lakosság (5,2%), amely addig magyarnak vallotta magát. Érdekes módon

ugyanazon jelenség jellemző a község központjára, Egeresre is, ahol a magyarok száma nagyon lecsökkent (66%-al, 1930–1992 között, 31,3%-ól 14,3%-ra). Tehát Egeres községben, amelyet 11 falu alkot, az etnikai térstruktúrát döntő módon az Egeresi Gyártelephez kapcsolódó iparosodás és bevándorlás határozta meg, azaz a városokra vonatkozó magyarázat érvényes itt is, amihez még hozzá adódik egy változó: a cigányok etnikai térfoglalása.

Egeres mellett egy egész sor olyan községben csökkent a magyarok aránya, amelyek a városok közvetlen vonzáskörzetéhez tartoznak, és funkcionálisan nagyon szoros kapcsolatokat alakítottak ki a városi központokkal: Kisbács, Szászfenes, Gyalu, Bonchida (Kolozsvár mint vonzó központ), Szentmihályfalva és Harasztos (Torda mint vonzásközpont). Láthatjuk, hogy a legnagyobb változások a legfontosabb ipari központokban következtek be, míg a kisebb városok vonzáskörzetében fekvő magyar települések aránylag stabilak maradtak, vagy, amint később kiderül, a magyarok aránya növekedett. Terepmunkánk során viszont egy újabb tényezőt is felsorakoztattunk immár a szokásos iparosítás és interregionális és/vagy falu-város migráció mellett: az államilag szervezett telepítéseket. Ezek elsősorban Gyalun, Szentmihályfalván és Harasztoson a legjobban követhetők és közvetlenül különböző ipari és mezőgazdasági projektekhez kötődnek, anélkül hogy jelenleg pontos betekintést kaphatnánk az akkori döntéshozási mechanizmusba. Csupán feltételezhető, hogy a telepítésnek egy burkolt etnikai színezete is volt. Egész pontosan Gyaluba, Bánffyhunyadra és kisebb mértékben Szászfenesre telepítettek a Kis-Szamos vízszabályozási munkálatai során felszámolt vagy részben felszámolt, románok által lakott hegyvidéki települések (elsősorban Melegsamos, Jósikafalva, Felsőgyurkucza, Alsógyurkucza) lakosságát, becsléseink szerint összesen 2000 személyt. Ennek következtében Gyalu községben nem csupán a községszintű magyarság-arány csökkent, hanem, tekintettel a község struktúrájára, amelyet két román falu (a már említett és elköltöztetett Melegsamos mellett Hidegsamos) és a községközpont Gyalu alkotnak, megváltozott Gyalu falu etnikai arculata is: a magyarok aránya 1956–2002 között 15,4%-ól 9,4%-ra csökkent. Mindehhez az a tény is hozzájárult, hogy Gyalut agro-ipari központnak nyilvánították, ami számos bevándorlót vonzott a környező hegyvidékről.

Az Aranyos-vidéken³ Szentmihályfalvára szintén hegyvidéki telepések érkeztek a Mócvidékről, ahol a külszíni rézbányászat Roşia-Poieni-i új telephelynyitásával néhány falvat felszámoltak a Valea Şesii zagytározó felépítéséhez. Ehhez adódik az a tény, hogy a passzív szanálási stratégia⁴ alkalmazásával számos falu nem tudta ellátni bizonyos alapfunkcióit, ami megerősítette az elvándorlást a legközelebbi ipari központba (Torda) és annak közvetlen vonzáskörzetébe. Ennek következtében, az előző esetektől (Kisbács, Szászfenes és Gyalu) eltérően nem csak a községközpont (de elsősorban ez), hanem a községet alkotó három falu közül Sinfalva is számos bevándorlót illetve telepest fogadott be: a románok száma 1956 és 1992 között Szentmihályfalván 127%-al, Sinfalván 33%-al nőtt, míg a magyarok száma mindhárom településen visszaesett: Szentmihályfalván és Sinfalván kisebb mértékben (kb. 12%), Mészkon erősebben (58%-al) (4. táb.).

3. A történeti Aranyosszéket az 1968-as megyésítéskor megosztották: északi része Kolozs megyéhez került Szentmihályfalva, Harasztos és Várfalva községekkel, minhárom 1930-ban még magyar többségű lakossággal. Aranosszék déli része Fehér megyéhez került (Felvinc és Székelykocsárd községek).

4. Romániában a nyolcvanas években alkalmazott területrendezési stratégia. Jelentése: telephelyek (pl. települések) felszámolása külső, direkt kényszer vagy erőszak alkalmazása nélkül, puha eszközök segítségével, mint például a gazdasági és infrastrukturális beruházások megvonása, állami közszolgáltatások fokozatos leépítése.

Település	Román 1966	Magyar 1966	Egyéb 1966	Román 1992	Magyar 1992	Egyéb 1992	Változás rom. 1966–92	Változás magy. 1966–92
Szentmihályfalva	1909	1488	33	3017	1245	40	58	-16,3
Mészkö	471	231	0	416	138	0	-11,7	-40,3
Sinfalva	265	548	0	301	442	1	13,6	-19,3

4. táblázat. Szentmihályfalva településeinek etnikai adatai.

Szintén ebben a térségben, Harasztos határában, Bogáton egy hatalmas állami mezőgazdasági egységet hoztak létre, több, elsősorban állattenyésztésre szakosodott farmmal és egy új település létrejöttével. Ebben az esetben is a telepesek jelentős része Mócvidékről származik. Az újonnan alakult település (Harasztos község része, a községközpont, Harasztos, és Harasztos-Állomás mellett), Bogát, a Horváth major helyén jött létre, vegyes településként, de míg a románok száma 1966 és 1992 között erőteljesen megnőtt (120%-al), a magyarok számának növekedése csekély (10%) (5. táb.). Ha 1930-at használjuk viszonyítási évként, az adatok alaposan átértékelődnek az Aranyos-vidéki településeken, a már említett 1940-es új határvonás által kiváltott migrációs mozgások eredményeként a magyarok aránya jelentősen visszaesik: Torda (-38,2%, 1930 és 1992 között), Aranyosgyéres (-25,8%), Harasztos (-28,2%), Szentmihályfalva (-25,3%).

Település	Román 1966	Magyar 1966	Egyéb 1966	Román 1992	Magyar 1992	Egyéb 1992	Változás rom. 1966–92	Változás magy. 1966–92
Harasztos	442	1036	8	333	746	10	-24,7	-28
Bogátpuszta	474	177	0	1045	195	43	120,5	10,2
Harasztos-Állomás	287	52	0	330	52	0	15	0

5. táblázat. Harasztos településeinek etnikai adatai.

További érdekes tényező a cigány lakosság arányának népszámlálásokban kimutatható növekedése, amit már említettünk Egeres elemzésekor. Így Kisbácson is kimutatható, hogy a magyarok csökkenése azzal is összefügg, hogy a településen élő cigányok nagy része 1992-ig magyarnak vallotta magát, viszont az 1992-es népszámláláson cigánynak. Ehhez adódik a románok jelentős számbeli gyarapodása a községközpontban, Kisbácson: kb. 91%-os növekedés 1966 és 1992 között, míg a magyarok száma csupán 3%-al nőtt.

Szászfenesen szintén a községközpontban, Szászfenesen végbement változások voltak meghatározóak a község (6. táb.) etnikai struktúrája szempontjából. Itt a magyarok száma folyamatosan fogyott 1930-at követően, míg a románoké 143%-al megnőtt. Tulajdonképpen a legintenzívebb növekedés már 1966-ban lezárult, utána a románok száma Szászfenesen csak 15%-al nőtt, míg a magyarok létszáma 1966 és 1992 között erőteljesen visszaesett (30%-al), amit nem magyarázhatunk csak kivándorlással, negatív természetes szaporulattal vagy asszimilációval, hanem bizonyára a cigányok disszimilációja is fontos szerepet játszott. Csak így magyarázható a szászfenesi cigányság létszámának kétszereződése 1966 és 1992 között (66%-os növekedés).

Település	Román 1966	Magyar 1966	Cigány 1966	Román 1992	Magyar 1992	Cigány 1992	Változás románok 1966–92 (%)	Változás magyarok 1966–92 (%)	Változás cigányok 1966–92 (%)
Szászfenes	2254	980	363	2593	678	603	15	-30,1	66,1
Magyarlóna	616	1419	0	650	1341	23	5,5	-5,5	n.r. ⁵
Kolozs-Tótfalu	378	0	0	196	1	0	n.r.	n.r.	n.r.

6. táblázat. Szászfenes településeinek etnikai adatai.

Borsajfalu és Mocs esetében már nem a nagy gazdasági beruházási tervekhez kapcsolódik a magyarság arányának csökkenése, hanem az iparosítás és betelepítések hiányában itt az asszimilációt említhetjük meg alapvető tényezőként, illetve azt a differenciált falu-város elvándorlást, amely a települések nagyobb részén a magyarok arányának növekedését idézte elő. Erről a megfelelő helyen még bővebben visszatérünk.

Ki szeretnénk még emelni egy pár olyan község helyzetét is, ahol ugyan 1966 és 1992 között a magyarok aránya azért nem csökkent jelentős mértékben, mert a számbeli visszaesés már egy előző fázisban megtörtént. Ide tartoznak: Kozárvár, Alsójára, Aranyoslóna és Aranyosegerbegy. Ha viszonyítási évként 1930-at használjuk, akkor ezen községekben a magyarok aránya 1992-ig -5% és -11,2% között csökkent. Az utolsó három esetben az 1940-ben meghúzott új magyar-román határvonal hatott ki negatívan, ugyanis ebben az évben (kimutatható az 1941-es népszámlálás eredményein) jelentős román menekült érkezett, akik magyar része ott is maradt 1945 után, ezáltal növelve a románok arányát.

Nyolc olyan községet találtunk, ahol a magyarság aránya a fő elemzési időszakban, eltérően az általános tendenciától, növekedett, sőt az adott községekben meghaladta a már említett, politikailag is jelentős 50%-ot. A községek területi megoszlása változatos, öt mezőszégi (Tordatúr, Magyarlóna, Magyarzovát, Szék és Bálványosváralja), három kalotaszegi (Körösfő, Kalotaszentkirály, Tordaszentlászló), funkcionálisan viszont csupán egy (Tordaszentlászló) tartozik nagyvárosi vonzáskörzethez (Kolozsvár), ami arra utal, hogy az iparosítás kényszerétől mentes, minőségileg viszonylag rosszabb telephelyet elfoglaló magyar közösségek etnikai szerkezete stabil maradt, sőt, majd mint látjuk, kedvező körülmények között növekedést könyvelhettek el. A magyarok számára kedvező változások 1956-tól kimutathatóak, 1966-tól felgyorsultak, egyetlen esetben (Szék) egészen 1930-ra visszavezethetőek. Nem véletlenszerű helyzettel állunk szemben, hanem olyan, amelynek meghatározója a területileg differenciált falu-város migráció. Azaz, a migráció területileg szelektíven zajlott le, és a községekben elsősorban az izolált, periférikus, nehezen elérhető, gyengén fejlett szolgáltatásokkal és infrastruktúrával rendelkező településeket érintette. Ez azt jelenti, hogy az olyan etnikailag vegyes községekben, ahol:

- az etnikai csoportok területileg, azaz településenként elkülönülnek,

5. n. r. – nem releváns, tekintettel a kis számokra vagy a homogén etnikai struktúrára Kolozstótfalu esetében.

- a magyar lakosság és az általuk lakott települések jobb telephelyeket foglalnak el, azaz a fent felsorolt, migrációt elősegítő tényezők nem vagy csak részletesen érintik,
- nem alkották a szocialista iparosítás célpontjait,
- nincsenek nagy ipari városközpontok közvetlen proximitásában,

a magyar lakosság aránya megnőtt, esetenként meghaladta az 50%-ot. Így Tordaszentlászló, Magyarország és Bálványosvárálja községekben 1966 és 1992 között a magyar közösség aránya túlnőtt a már említett 50%-on. Ez különösen Tordaszentlászlón érdemel kiemelt figyelmet, ahol 1956-ra román abszolút többség alakult ki. Tehát a fenti tényezők hatására Tordaszentlászlón egy, az általános trenddel ellentétes, folyamat következett be. Megjegyzéseink a településszintre lebontott adatsorok elemzésére alapszik. Ezek tükrözik a periférikus, izolált román falvakból történő nagyobb népességcsökkenést és elvándorlást. Így Hasadát lakossága 1956 és 1992 között 47%-al, Oláhlétáé 52,3%-al, Isztofnáé 16,5%-al és Járarákosé 60,1%-al csökkent. Az egyetlen román település, amelynek lakossága stabil maradt, Kisfenes. Ehhez képest a központi fekvésű magyar falvak lakosságának száma kisebb mértékben csökkent: Tordaszentlászló –18,5%, Magyarléta –7,4% és Magyarfenes –25,4%, amit az alacsonyabb szintű elvándorlással magyarázunk. Amellett, hogy a migrációt rendszerint navetizmussal váltották fel, a központi fekvésű magyar települések lakosságszáma nagyobb, mint a román településeké. A fenti körülmények között, annak ellenére, hogy a magyar lakosság abszolút száma csökkent, az arányok számára kedvezően módosultak, és 1992-ben, először 1930 után⁶, a magyarok aránya meghaladta az 50%-ot⁷. Igaz az új helyzet nagyon labilis (52%-os többség könnyen kisebbséggé válhat, fokozott vagy fokozódó területi mobilitás és kedvezőtlen természetes szaporulat esetében), és nem tudhatjuk, hogy az újonnan jelentkező szuburbanizációs folyamatok milyen hatással lesznek az itteni etnikai térszerkezetre. Ehhez hasonló helyzet jelentkezett Tordatúron, azzal a jelentős különbséggel, hogy a magyar lakosság aránya nem haladta meg az 50%-ot (23% 1992-ben). A változások szintén a központi fekvéshez és az ehhez kapcsolódó telephelyminőségi tényezőkhöz kapcsolódik, aminek eredményeként a községközpontban, Tordatúron koncentrálódó magyarság száma nem csökkent annyira erőteljesen, mint a periférikus településeken koncentrálódó románoké.

Bálványosvárálján már 1977-re kialakult egy magyar többség, ami ezután megerősödött és 1992-ben elérte az 59%-ot, ezzel viszont egyik legmagasabb növekedési értéket regisztrálta (11,6%) (7. táb.). Hasonló folyamat következett be Magyarországon is, míg Magyarorkályánon, akárcsak Tordatúron, megnőtt a helyi magyarság aránya, annélkül, hogy elérte volna az 50%-ot (42%), illetve a növekedés kisebb mértékű volt mint az 1956-ban magyar többségű községekben (6,5% illetve 4,8%). Az utóbbi esetben a neoprotestáns vallásra áttért nagy számú, Vajdakamárán élő magyar lakosság magas természetes szaporulata is hozzájárult a növekedéshez.

6. 1930-ban a magyarok aránya 53,5% volt, amely 1956-ra lecsökkent 48,1%-ra, az 1940-es határvonás következtében, amikor a mai község magyar falvai Romániában maradtak. Akkor a községből kb. 700 magyar költözött az akkori Magyarország területére, míg ellenkező irányból kb. 600 román érkezett. Azt is meg kell említenünk, hogy ezt a nagy mértékű vándorlást elősegítette a határ közelsége is, amely gyakorlatilag a község jelenlegi területén haladt át.

7. Amit ki is tudtak politikailag használni a rendszerváltozás után, amikor magyar polgármestert és magyar többségű helyi tanácsot juttattak hatalomra.

Település	Földrajzi helyzet	Etnikai településtípus	Román 1966	Magyar 1966	Román 1992	Magyar 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)
Bálványos-Váralja	központi	magyar	232	1824	155	1872	-33,2	2,6
Bátony	periférikus	román	1361	47	907	37	-33,3	-21,3
Daróc	periférikus	magyar	0	75	0	57	0	-24
Szikfa	periférikus	vegyes	18	25	11	7	-38,9	-72
Csabaújfalu	periférikus	román	547	1	276	1	-49,5	0

7. táblázat. Bálványosváralja településeinek etnikai adatai.

Mivel a két kalotaszegi községben (Körösfő és Kalotaszentkirály) a magyar lakosság abszolút többséget alkotott 1956-ban (és minden népszámláláskor), ebben a térségben más jellegű a változás, pontosabban a már meglévő többségi arányok növekedését észlelhetjük, a differenciált migráció következtében. Így pl. Körösfőn az egyetlen román falu, Kalotánadas, izolált és nehezen elérhető település, ami érvényes egy magyar többségű falura, Nyárszóra is, viszont a két központi fekvésű magyar falu, Sárvasár és Körösfő lakosság száma aránylag stabil maradt. Ugyanez érvényes Kalotaszentkirályra is, ahol a magyar lakosság a központi fekvésű Kalotaszentkirályon és Magyarókeréken koncentrálódik (8. táb.), ahol a lakosságcsökkenés lényegesen kisebb mértékű volt, mint a periférikus román falvakban. Mindkét érintett község magas növekedési értékeket regisztrált: Kalotaszentkirály 11,9% (legmagasabb érték), Körösfő 8,8%, 1956 és 1992 között.

Település	Földrajzi helyzet	Etnikai településtípus	Román, 1966	Magyar, 1966	Román, 1992	Magyar, 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)
Kalotaszentkirály	központi	magyar	285	1369	195	1064	-31,6	-22,3
Magyarókeréke	periférikus	vegyes	320	180	115	95	-64,1	-47,2
Kalotadámos	periférikus	magyar	83	243	44	201	-46,7	-17,3
Jákótelke	periférikus	magyar	41	160	35	138	-14,6	-13,8
Malomszeg	periférikus	román	410	0	166	0	-59,5	0

8. táblázat. Kalotaszentkirály településeinek etnikai adatai.

Jogos kérdés, hogy a kisebb mértékű magyar elvándorlást a fent elemzett községekben természetes magatartás, a jobb telephely, fekvés eredményezte, vagy az állami irányítás hatott differenciáltan. Pontosabban, hogy a románok azért voltak mobilisabbak a magyaroknál, mert az állam esetükben pozitív diszkriminációt alkalmazva, kiváltságosan előnybe részesítette az állami, szocialista ipari egységekben történő alkalmazásokkor, illetve a nagyvárosokban bevándorlók

letelepedési engedélyének kiadása során? Ez olyan kérdés, amelyet a kutatás során nem tudunk tisztázni és amely további kihívásokat jelent a jövőbeli kutatások számára.

AZ ETNIKAI TÉRSZERKEZET VÁLTOZÁSA BIHAR MEGYÉBEN

Hasonlóan a Kolozs megyei helyzet tárgyalásához, ebben az esetben is az 1966-os, 1977-es, 1992-es illetve 2002-es statisztikai adatsorokat vettük alapul a tényfeltárás során. Ezek tükrében összességében elmondható, hogy a magyarság részaránya a megyén belül az említett időszakban csökkent és a számbeli fejlődés megegyezik a romániai magyarság demográfiai fejlődésének alapirányaival: az 1977-es népszámlálásig enyhe növekedés, majd ezek után ugyancsak visszafogott csökkenés – összességében véve stagnál a létszám (9. táb.). A részarány sem csökkent markánsan – ez arra enged következtetni, hogy kisebb mértékben játszott szerepet a román etnikum más megyékből történő betelepülése, mint ahogyan az egyéb erdélyi megyék esetében történt.

A településkategóriánkénti eltérés önmagáért beszél – a városokban az extenzív iparosítás szelektív migrációja révén robbanásszerűen emelkedett a román etnikum aránya a magyarok rovására, míg a falusi települések esetében korántsem lehet ilyen mértékű változásokról beszélni.

Év	Összesen	Román	Román (%)	Magyar	Magyar (%)	Egyéb	Egyéb (%)
1930	527216	306261	58,1	193809	36,8	27146	5,1
1956	574488	362345	63,1	194883	33,9	17260	3,0
1966	586460	377837	64,4	192948	32,9	15675	2,7
1977	633094	409770	64,7	199615	31,5	23709	3,7
1992	638863	425091	66,5	181645	28,4	32127	5,0
2002	600246	404468	67,4	155829	26,0	39949	6,6

9. táblázat. Bihar megye etnikai szerkezetének változása az első világháború után.

Év	Összesen	%	Román	Román (%)	Magyar	Magyar (%)	Egyéb	Egyéb (%)
1930	128586	24,3	37900	29,5	67369	52,4	23317	18,1
1956	166260	28,9	69626	41,9	89727	54,0	6907	4,2
1966	188539	32,1	89930	47,7	94551	50,1	4058	2,2
1977	249113	39,3	133346	53,5	110256	44,3	5511	2,2
1992	312533	48,9	196251	62,8	108667	34,8	7615	2,4
2002	287604	47,9	193148	67,2	86862	30,2	7594	2,6

10. táblázat. A Bihar megyei városi települések etnikai szerkezetének változásai.

Év	Összesen	%	Román	Román (%)	Magyar	Magyar (%)	Egyéb	Egyéb (%)
1930	398630	75.7	268361	67.3	126440	31.7	3829	1.0
1956	408228	71.1	292719	71.7	105156	25.8	10353	2.5
1966	397921	67.9	287907	72.4	98397	24.7	11617	2.9
1977	383981	60.7	276424	72.0	89359	23.3	18198	4.7
1992	326330	51.1	228840	70.1	72978	22.4	24512	7.5
2002	312642	52,1	211320	67,6	68967	22,1	32355	10,3

11. táblázat. A Bihar megyei falusi települések etnikai szerkezetének változásai.

A Kolozs megyei viszonyokhoz hasonlóan két településkategória különíthető el a magyarság részarány-változásainak tükrében. Az 5%-os negatív vagy pozitív irányú arányváltozást szignifikánsnak tekintve megállapítható, hogy többségben vannak azok a települések, ahol apad a magyarság aránya. Ilyenek: Érabrány, Keményfok, Feketekápolna, Illye, Bihardiószeg, Alsólugos, Fugyivásárhely, Szalárd, Szentandrás, Berettyószéplak, Tóti, Mezőtelegd, Tenke és Belényesújlak. Ugyanide sorolható be a Bihar megyei városok közül Nagyvárád, Élesd és Margitta. Az ellenpéldát, bár kisebb számban, olyan települések képezik, melyek egy kivétellel a tömbmagyarságnak tekinthető észak-bihari régióban találhatóak és kiemelésük azért indokolt, mert a közfelfogásban élő, erősen általánosított nemzetiségi erőzíóval szemben a növekvő kisebbségi magyar közösségek példáját jelentik a romániai magyarság amúgy valóban drámaian romló demográfiai állapota ellenére. Ide tartoznak a következő települések: Érkörtvélyes, Értarcsa, Érszöllős, Érsemjén és Köröstárkány. A községek döntő többségében a vándorlási mérleg a vizsgált időszakban erősen negatív volt attól függetlenül, hogy nőtt vagy csökkent bennük a magyarok aránya. Ezekből csupán a városok képeztek kivételt, főként a rendszerváltás időpontjáig, mikor is vége szakadt az erőltetett iparosítási hullámnak. Az említett községek közül csupán Bihardiószeg és Szalárd jelenleg is magyar többségű, míg Mezőtelegd, Berettyószéplak és Tenke esetében a korábbi időszakok többségi magyarsága kisebbséggé apadt a románokétól eltérő kedvezőtlenebb népmozgalmi adatok és a szelektív vándorlás következtében, mivel a kiemelten fejlesztendő agro-ipari központokba jórészt más településekből román nemzetiségűeket toboroztak munkaerőnek (Berettyószéplakon a kőolajfinomító ipar, Mezőtelegden a bútór- és fűrészaripar fejlődése vonzott román anyanyelvű betelepülőket). Az első csoportba tartozó községek esetében, ahol jelentősebben csökkent a magyar lakosság részaránya, a csökkenés mértékét korrelálva az ezrelékben kifejezett migrációs rátával, erős negatív korrelációt kapunk (-0,59). Ez arra utalhat, hogy a magyarok számának csökkenése nem annyira az elvándorlásból ered, hanem a hangsúlyosabban negatív természetes szaporulatból, esetleg asszimilációból vagy román bevándorlásból (olyan körülmények közepette, hogy nem ismerjük az egyes etnikumok vándorlási szokásait). Azokban a községekben, ahol nagyobb arányban nőtt a magyarok száma, a két fentebb említett változó gyenge negatív korrelációt kapunk. Ebből azt feltételezhetjük, hogy ezekben a községekben inkább a románok vándoroltak el.

A hagyományosan magyar többségű észak-bihari régióban megállapítható, hogy a kissé délebbre elhelyezkedő Berettyó mentén, szemben az Érmellékkal már sikeresebben megtelepedett a román etnikum – erre utal Érabrány, Berettyószéplak és Szalárd fejlődése is. Így például Berettyószéplakon (15 %-os lakosságcsökkenés mellett) a magyarság részaránya 2002-re négy százalékkal nőtt 1992-höz képest. Ugyanez a folyamat észlelhető a berettyószéplaki szlovák né-

esség esetében is, amely arányszáma enyhén csökkent 1992-ig (19,9%-1966, 16,6%-1992). Ezt követően a szlovákok részaránya a községben emelkedik (20,2%-2002). Mindkét nemzetiség részaránynövekedése a rendszerváltás után bekövetkező etnikailag szelektív visszavándorlással magyarázható, amelyben a szocializmus éveiben a helyi köölajfinomító beindításával egyidejűleg betelepített románok valószínűsíthetően nagyobb mértékben képviseltek.

Település	Földrajzi helyzet	Etnikai településtípus	Román 1966	Magyar 1966	Román 1992	Magyar 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)
Berettyószéplak	központi	vegyes	753	1582	1064	1447	41.3	-8.5
Baromlak	periférikus	román	703	30	473	6	-32.7	-80.0
Dólyapuszta	periférikus	magyar	19	249	46	180	142.1	-27.7
Fogás	periférikus	román	50	12	215	6	330.0	-50.0
Cserpatak	periférikus	vegyes	2	21	6	5	200.0	-76.2
Blágarét	periférikus	vegyes	142	30	58	7	-59.2	-76.7

12. táblázat. Berettyószéplak község településeinek etnikai adatai.

Általánosságban elmondható, hogy tapasztalható egy természetes szegregációs jelenség, amely úgy nyilvánul meg, hogy az eleve többségi etnikumú településekben az illető többséghez tartozók telepednek le szívesebben. Ez a szocialista tervezett telepítéssel szemben immár 12 éve az etnikai térszerkezet természetes, szerves fejlődését tette lehetővé. Ezzel magyarázható az is, hogy az egybeforrott érmelléki tömbmagyarság a rendszerváltás utáni visszavándorlás révén főként magyar ajkú lakossággal gyarapodott. Példaként említhető az a kirívó eset, hogy Értarcsán a romániai bányavidékekről a szocializmusban elvándorolt román munkaerő a politikai fordulat után egyáltalán nem vándorolt vissza. Az újabbkeletű visszavándorlások azonban nem olyan mértékűek, hogy alapvetően változtatni tudnának a negatív demográfiai trenden, legyen szó magyar vagy román többségű településről. Megállapítható, hogy a szocialista időszak vándorlási veszteségei, és az elvándorlásban elsősorban résztvevő fiatalabb korosztályok olyan előregezással járó lakosságvesztést idéztek elő a rurális közegben, amelynek hatásait nehezen heverték ki a falusi települések. A csökkenő magyarságú községekben egyaránt találkozhatunk a román betelepüléssel (az Alsólugoshoz tartozó református magyar falu, Örvénd esete), és nagyarányú fogyással: a Keményfok községhez tartozó Tamáshida és Ant esete, utóbbi szinte teljes egészében lakosságát veszítette, valamint a Feketekápolna községhez tartozó Gyanta falu; ide sorolható azonban Tenke is, ahol a magyarok között az egykézés is elősegítette a nagyobb mérvű létszámcsökkenést. Tamáshidán emellett a romák disszimilációja erőteljesen csökkentette a magyarok arányát. Feltételezhető, hogy a szabadabb identitásvállalás időszakában sok községben a magát korábban magyarnak vagy románnak valló roma lakosság is meghatározta önmagát önálló nemzetiségként, csökkentve ezáltal egyik vagy másik etnikum részarányát.

Település	Földrajzi helyzet	Etnikai településtípus	Román 1966	Magyar 1966	Román 1992	Magyar 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)
Tenke	Központi	vegyes	2279	1613	2952	974	29,5	-39,6
Bélfenyér	Központi	magyar	28	890	22	437	-21,4	-50,9
Feketegyő-rös	Periférikus	román	1310	9	868	2	-33,7	-77,8
Tenkegörbed	Központi	román	1604	92	1069	53	-33,4	-42,4
Körösmart	Periférikus	román	1021	1	736	0	-27,9	-100,0

13. táblázat. Tenke község településeinek etnikai adatai.

Település	Földrajzi helyzet	Etnikai településtípus	Román 1966	Magyar 1966	Román 1992	Magyar 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)
Mezőtelegd	Központi	vegyes	1832	1965	2458	1234	34,2	-37,2
Kabaláspa-tak	Periférikus	román	1076	5	819	9	-23,9	80,0
Kalota	Periférikus	román	272	4	224	0	-17,6	-100,0
Pósalaka	Központi	magyar	58	487	45	245	-22,4	-49,7
Telkesd	Periférikus	román	1209	8	957	1	-20,8	-87,5
Pusztaiújlak	Központi	magyar	304	700	412	477	35,5	-31,9

14. táblázat. Mezőtelegd község településeinek etnikai adatai.

Település	Etnikai település-típus	Román 1966	Magyar 1966	Ro-ma 1966	Román 1992	Magyar 1992	Ro-ma 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)	Változás 1966-92, romák (%)
Kemény-fok	román	2067	7	0	2030	13	2	-1,8	85,7	-
Ant	magyar	17	610	0	15	213	2	-11,8	-65,1	-
Tamás-hida	vegyes	881	522	147	434	223	501	-50,7	-57,3	240,0

15. táblázat. Keményfok község településeinek etnikai adatai.

Az érmelléki települések klasszikus esetei a többszámú magyarországi nagyobb fokú megmaradási erejének, mely a területileg is zártabb közösségek esetében hatékonyabban érvényesül. Maga a kiserő azokat az Ér folyó tágabb környezetéhez tartozó községeket öleli fel, melyeket nyugat felől

a román-magyar határ, kelet felől a Kraszna völgy, valamint a Berettyó mente határol. A kistérség Dél-Szatmár és Észak-Bihar megyei kiterjedésű. Az Érmellék jó közlekedésföldrajzi helyzete kedvezett a navetizmusnak, mely az elvándorlás mértékét mérsékelte, így az ilyen irányú népességveszteség ebben a kistérségben kevésbé hangsúlyos. A rendszerváltás utáni gazdasági átmenetben elsőrendű fontosságú a jobbra önellátó mezőgazdaság, kiegészülve a külföldi tőkebefektetések által letelepült könnyűiparral (cipő és textilipar olasz és német befektetőkkel). Ezek az iparágak nem nevezhetők kitérés pontoknak, hisz alulfizetett, egyszerű fizikai munkafolyamatokon alapuló munkát jelentenek, mégis kedvezőbb alternatívát jelentenek a lakosságnak, mint a munkanélküliség, és növelik a települések népességmegtartó erejét. A térség fő központja Érmihályfalva, mely erősen konkurál Székelyhíddal. Mindkét település magyar többségű és a regionális munkalehetőségek zömét összpontosítja. Érkörtvélyes esetében azonban már jelentős Szatmár és az ugyancsak magyar többségű dél-szatmári térség vonzásereje (elsősorban Nagykaroly városé). A periférikusabb Érszöllős településen a magyarság arányának növekedése részben a neoprotestáns kisegyházak erősödésével magyarázható. Látszólag ezek a neoprotestáns szekták kedvezőbb választ tudnak adni a jelenkor egzisztenciális problémáira az egyének és közösségek szintjén, egész pontosan magasabb természetes szaporulattal rendelkeznek.

Szatmár megyétől eltérően itt az első világháborút követő földreform során kevesebb román kolónia jött létre. Az egyetlen ilyen a Bihardiószeghez tartozó Mihai Bravu. Jelentősebb román települések még Érvasad (Érkörtvélyes község) és Érkenéz (Érsemjén község), de ezek már korábbi időszakokban is léteztek. Ez utóbbi két falu bár megőrizték román többségüket, a vizsgált időintervallumban erőteljesen csökkent román lakosságuk, ezzel hozzájárulva községeik etnikai arányainak változásához.

Település	Földrajzi helyzet	Etnikai település-típus	Román 1966	Magyar 1966	Román 1992	Magyar 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)
Érkörtvélyes	központi	Vegyes	755	2428	400	2192	-47.0	-9.7
Érvasad	periférikus	Román	1969	27	798	3	-59.5	-88.9

16. táblázat. Érkörtvélyes község településeinek etnikai adatai.

Település	Földrajzi helyzet	Etnikai település-típus	Román 1966	Magyar 1966	Román 1992	Magyar 1992	Változás 1966-92, románok (%)	Változás 1966-92, magyarok (%)
Értarcsa	központi	Vegyés	572	741	304	621	-46.9	-16.2
Éradony	periférikus	magyar	112	982	38	782	-66.1	-20.4
Gálospetri	periférikus	Vegyés	605	1350	122	868	-79.8	-35.7

17. táblázat. Értarcsa község településeinek etnikai adatai.

A Belényesi medence a megye délkeleti szögletében klasszikus magyar néprajzi régió – azonban itt már csak egyetlen község magyar többségű, mégpedig Köröstárkány. Várasfenes falu ugyancsak túlnyomórészt magyar lakossággal rendelkezik, azonban a hasonló nevű községet, melynek az említett falu tulajdonképpen a központja, többségében románok lakják. Mindkét település paradox módon éppen viszonylagos földrajzi elszigeteltségének és az ebből eredő zárt közösség jellegének köszönheti a környezettől független önálló fejlődését és azt, hogy a magyar nemzetiségű lakosság többségben maradhatott.

	Összesen			városok			falvak		
	1956–1966	1966–1977	1977–1992	1956–1966	1966–1977	1977–1992	1956–1966	1966–1977	1977–1992
összesen	2,0	7,1	0,6	12,1	25,6	15,1	-2,4	-3,3	-10,8
románok	4,2	7,5	2,4	25,1	36,0	25,4	-1,6	-3,8	-12,6
magyarok	-0,1	3,1	-6,3	4,5	14,2	-0,9	-6,0	-8,9	-13,4

18. táblázat. Tényleges népszaporodás vagy fogyás nemzetiségek szerint Bihar megyében (©Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája II, 1999).

A városok esetében kiemeljük Nagyvárad, Nagyszalonta, Margitta és Élesd esetét, ahol erőteljesebb volt a magyarság részaránycsökkenése. A fenti táblázat jól igazolja, hogy különösen a falvakban, de a városokban is a bihari magyarság demográfiai mutatói igen kedvezőtlenek a román többséggel összehasonlítva. A városok iparosítása Bihar megyében is a nemzetiségi szerkezet változását eredményezte. Nagyvárad esetében az 1966-1977-es két népszámlálás közti időszak fordulópont a nemzetiségi hangsúlyeltolódásban, ekkor billent a mérleg a román lakosság javára. Nagyszalonta és Margitta esetében 1977 és 1992 között nőtt erőteljesebben a román etnikum száma, míg Élesden 1956-tól változik erőteljesebben az arány. Az erdélyi nagyvárosok az első világháború előtti időszakban magyarosodtak hangsúlyosabban, bár Bihar megye esetében a rurális térségek már ekkor is román többségűek voltak. Elsődleges cél volt ezekben a városokban a románság javára változtatni a nemzetiségi viszonyokat – ez történt Nagyvárad esetében is. Nagyszalonta viszonylatában a hagyományos hajdú-város nemzetiségi viszonyait lazították fel az élelmiszeripari fejlesztésekkel, melyet a megye második legnagyobb városaként élvezhetett. Élesden az építőanyagipari fejlesztések, míg Margitta esetében a könnyűipari beruházások hozták a nagyszámú román munkaerőt.

	Év	Összes	Román	Román %	Magyar	Magyar %	Egyéb	Egyéb %
Nagyvárad	1930	88830	23326	26.3	47731	53.7	17773	20.0
	1956	99663	35644	35.8	59072	59.3	4947	5.0
	1966	122534	56436	46.1	62955	51.4	3143	2.6
	1977	170531	91925	53.9	75125	44.1	3481	2.0
	1992	222741	144244	64.8	74225	33.3	4272	1.9
Margitta	1930	7787	1969	25.3	3959	50.8	1859	23.9
	1956	8277	2939	35.5	5414	65.4	-76	-0.9
	1966	11179	4609	41.2	6408	57.3	162	1.4
	1977	14589	6445	44.2	7083	48.6	1061	7.3
	1992	19071	9512	49.9	8809	46.2	750	3.9
Nagyszalonta	1930	15297	2061	13.5	12267	80.2	969	6.3
	1956	16276	3256	20.0	12768	78.4	252	1.5
	1966	17754	4718	26.6	12939	72.9	97	0.5
	1977	19746	5831	29.5	13612	68.9	303	1.5
	1992	20660	7664	37.1	12622	61.1	374	1.8
Élesd	1930	4544	2065	45.4	1789	39.4	690	15.2
	1956	5690	2891	50.8	2311	40.6	488	8.6
	1966	6371	3640	57.1	2370	37.2	361	5.7
	1977	9608	5782	60.2	2832	29.5	994	10.3
	1992	10902	6965	63.9	2425	22.2	1512	13.9

19. táblázat. Egyes Bihar megyei városok nemzetiségi szerkezetének fejlődése.

Bihar megye esetében az etnikai térstruktúra arányainak kismértékű változását mindenképpen elősegítette az anyaországhoz való közelség is. A magyarországi elektronikus médiával való problémamentes érintkezés meghatározott egy olyan szocializációs-információs közeget, amely a közösségi kohézió javára vált. Itt nem lényegtelen tehát megjegyezni az elektronikus média által közvetített tömegkultúra szerepét az etnikai identitás megőrzésében, mivel ezt hajlamosak vagyunk egy rosszul értelmezett elitista szemléletben alábecsülni.

KÖVETKEZTETÉSEK

Elemzésünk során arra a következtetésre jutottunk, hogy az erdélyi szórvány- vagy félszórvány magyarság arányainak és létszámának problémakörét árnyaltabban kell kezelni. Egyértelmű, hogy a szocialista iparosodás és falu-város migráció etnikai vesztesei az első világháború előtt még jórészt magyar többségű városok – 1956-ban még Kolozsvár, Bánffyahunyad, Nagyvárad stb. magyar többségűek, 2002-ben már csak Nagyszalonta és Érmihályfalva. Az eddigi etnikai kutatások figyelmét elkerülte az a tény, hogy létezik egy olyan községcsoportot, ahol a változások a magyarok arányainak kedvező módon zajlottak le. Erre a tényállásra a megfogalmazandó településstratégiáknak is építeniük kell. A vidéki magyarság etnikai térszerkezetének homogenizálása elsősorban a városi peremközségekben és az erőteljesen iparosított községekben ment

át jelentésváltozásokon, de a hagyományos magyar etnikai szigeteken (Kalotaszeg, Mezőség) lehatárolhatunk egy olyan község csoportot, ahol a magyarok aránya erősödött.

Egész pontosan, a Kolozs- és Bihar megyei vidéki magyarság arányának növekedését/csökkenését a további fontos tényezők határozták meg:

- Ipari és mezőgazdasági beruházások: a peremközség státusz, a városkörnyékiesség negatívan hatott ki a magyarság arányainak alakulására.

- A vándorlás etnikai-területi differenciáltsága a magyarság aránynövekedésének legfontosabb tényezője.

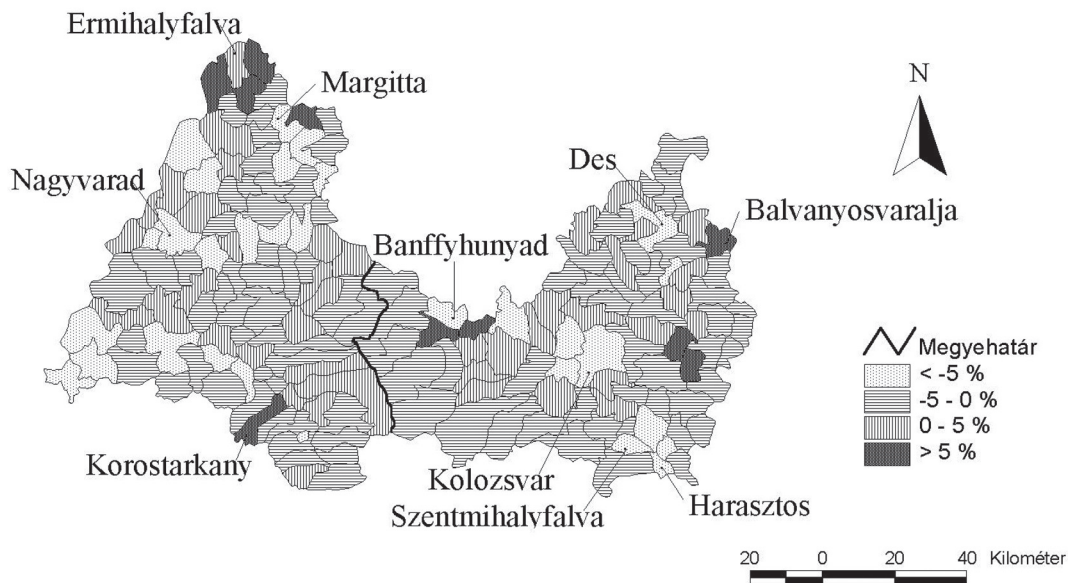
- A telepítések, mivel román többségű hegyvidéki területekről peremközségek irányába történtek, szintén negatívan hatottak ki a magyarságra.

- 40-es határvonás, mind negatív, mind pozitív hatásokkal, a határövezet földrajzi pozíciójának függvényében.

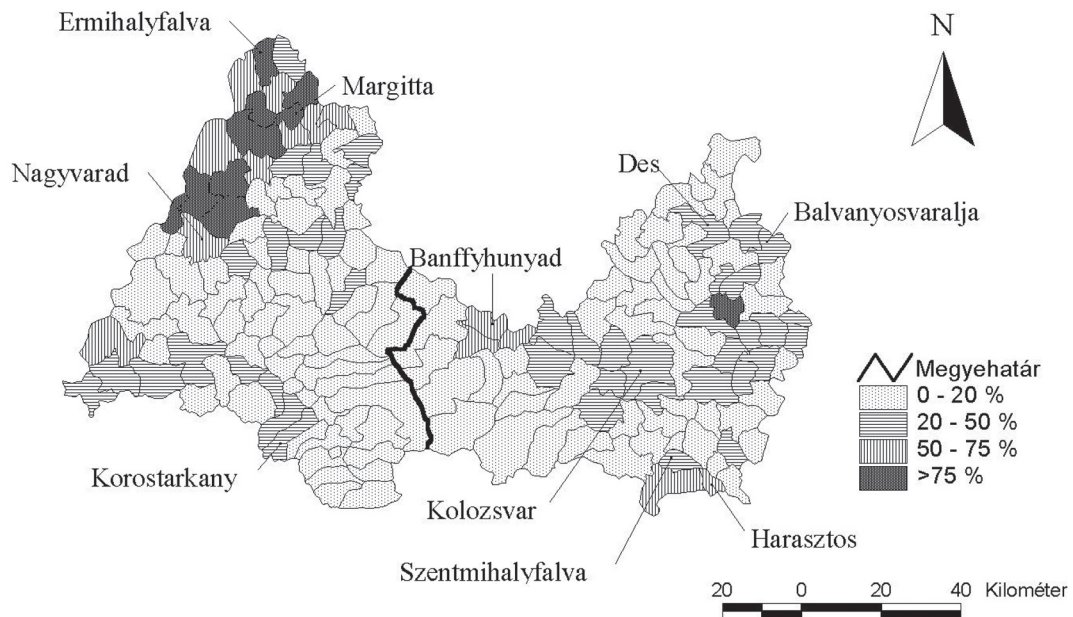
- Természetes szaporulat. Habár nem rendelkezünk nemzetiségekre lebontott népmozgalmi adatokkal, ha megvizsgáljuk a magyar többségű községek adatsorait és összehasonlítjuk az azonos régióban elhelyezkedő, román többségű községek adatsorával, egyértelműen állíthatjuk, hogy a magyarság fogyásának egyik alapvető tényezője a negatív természetes szaporulat.

- A cigányok disszimilitása: Varga E. Árpád (1998) szerint Bihar megyében 1966 és 1992 között a cigányok számának reaszimilációs növekedése 50-60%-ban a magyarok, 40-50%-ban a románok közül került ki, településekként eltérő képet nyújtva, azaz a fenti magyar-román megoszlás bizonyos településeken nagyon leegyszerűsödik, a disszimilitáció és reaszimilitáció vagy egyik vagy másik etnikumot érinti. Mindkét megyében a cigányok öntudatosodása nemcsak a románság, hanem a magyarság számának alakulását is befolyásolta. Ezen három etnikum közötti viszonyrendszer számos esetben akár meghatározó is lehet, különösen ott, ahol az etnikum számarányai kiegyensúlyozottan oszlanak meg.

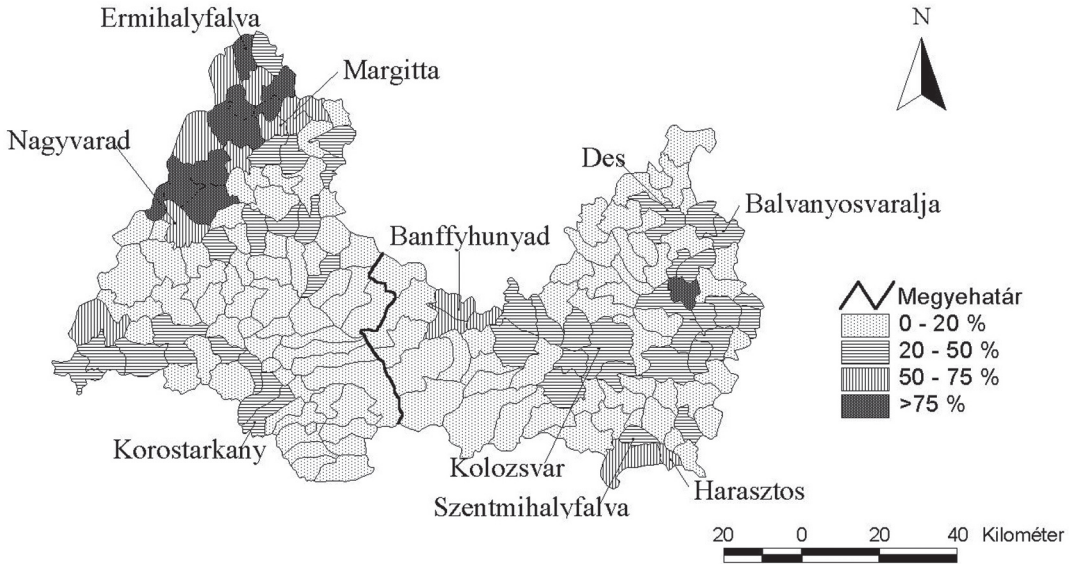
Bihar és Kolozs megye népességének részarányváltozásai 1966-1992 között, városok és községek szintjén

Kolozs és Bihar megye magyar népességének részaránya 1966-ban, városok és községek szintjén

Kolozs és Bihar megye magyar népességének részaránya 1992-ben, városok és községek szintjén

FORRÁSJEGYZÉK

Fuchs, R. J.–Demko, G. J. : *The postwar mobility transition in Eastern Europe. Geographical Review.* 68. p. 171–182., 1978.

Livezeanu, ...

Sandu, D.: *Fluxurile de migrație în România.* București, 1984, Ed. Academiei.

Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből.* Budapest, 1998, Püski.

Zelinsky: *The Hypothesis of the Mobility Transition.* *Geographical Review.* 61. p. 219–249., 1971.

Livezeanu, Irina: *Cultură și naționalism în România Mare.* București, 1998, Ed. Humanitas.